

Recenzja

Kpudzeka Marcel Msekenyuyfo'on

ANTROPOLOGICZNE PODSTAWY DUCHOWOŚCI MATKI TERESY Z KALKUTY
(1910-1997)

Rozprawa doktorska z teologii duchowej Promotor: ks. prof. dr hab. Marek Tatar Warszawa -
Polska 2022 ss. 214

Święta Matka Teresa z Kalkuty wywarła znaczący wpływ na chrześcijańską myśl i praktykę duchową w XX wieku, poświęcając całe swoje życie służbie najbiedniejszym z biednych. Jej duchowość opiera się na założeniu, że służąc osobom zepchniętym na margines i pozbawionym praw w naszym społeczeństwie, w istocie służymy Chrystusowi i w konsekwencji pomagamy "ugasić Jego pragnienie". Jej skuteczna praca uczyniła ją jedną z najbardziej szanowanych i czczonych postaci ostatnich czasów i sprawiła, że została uznana za świętą zarówno przez chrześcijan, jak i przez niechrześcijan. Ogromny rozgłos przyniosła jej determinacja w niesieniu pomocy ubogim i miłości do niechcianych, najbardziej bezbronnych członków społeczeństwa.

Dlatego z uwagą należy przyjąć kolejną publikację naukową poświęconą jej życiu. Autorem niniejszej publikacji jest ks. Kpudzeka Marcel Msekenyuyfo'on. Jest on kapłanem katolickiej diecezji Kumbo w Północno-Zachodnim Regionie Kamerunu. Ukończył Wyższe Seminarium Duchowne św. Tomasza z Akwinu w Bambui w Kamerunie, gdzie uzyskał tytuł licencjata z filozofii i teologii. Ma czteroletnie doświadczenie pracy w dwóch różnych parafiach, gdzie przez dwa lata w każdej z nich pełnił funkcję księdza asystenta. W tym czasie służył również jako kapelan szkół katolickich w tych parafiach. Obecnie jest doktorantem na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie od października 2018 roku.

Jest autorem artykułu „Idea i składniki duchowości rodzinnej u Jana Pawła II. Familiaris consortio jako odpowiedź na współczesne problemy rodziny”. „Duchowość w Polsce” 2019, s. 203-215. W ubiegłym roku przedstawił referat „Recepcja idei Synodu o synodalności w Kamerunie: nadzieje i niepokoje” w ramach sympozjum Synodalne syntezy końcowe Kościoła w Afryce i Azji.

W ramach tej recenzji zostaną przedstawione

- a. problematyka rozprawy
- b. ocena merytoryczna
- c. ocena formalna
- d. wniosek końcowy

- a. problematyka rozprawy

We wstępie do pracy Autor podkreśla bardzo mocno rolę antropologii jako fundamentu zarówno teorii jak i praktyki ludzkiego życia. Przypomina, że starożytne pytanie o to, kim jest człowiek pozostaje wciąż aktualne. W tej perspektywie antropologicznej przedstawia temat

swojej pracy związany z działalnością Świętej Matki Teresy z Kalkuty. Podkreśla, że jej postać była i jest przedmiotem wielu badań.

Podjęmowana przez niego praca koncentruje się na fundamencie duchowości, jakim jest rozumienie osoby ludzkiej w kategoriach antropologii chrześcijańskiej. Stawia wyrazistą tezę, że duchowość jest zdeterminowana w dużej mierze przez zrozumienie natury człowieka, jego pochodzenia i celu życia. Przywołuje główne pozycje bibliograficzne oraz wskazuje na zastosowaną w pracy metodę historyczną, analityczną i syntetyczną.

Rozdział pierwszy przedstawia biografię duchową i kulturową Matki Teresy. Autor pracy uzasadnia ten rozdział współczesną koncepcją duchowości chrześcijańskiej, która podkreśla rolę kontekstu egzystencjalnego, w którym powstaje i rozwija się tradycja duchowa

Naturalną konsekwencją tego podejścia jest prezentacja etapów formacyjnych życia Matki Teresy. Autor zauważa, że ten okres jej życia jest stosunkowo mało znany i rzadko podejmowany przez jej biografów. Tymczasem, jak zauważa Autor, psychologowie rozwoju wskazują na znaczenie pierwszych lat życia dziecka w kształtowaniu osobowości.

Autor przypomina początki życia Matki Teresy urodzonej w Skopje jako Agnes Gonxha Bojaxhiu. Wskazuje na swoisty tygiel kulturowy tego miasta, w którym przenikały się tradycje słowiańskie i albańskie osadzone w trudnym kontekście ówczesnej Jugosławii. Z dostępnych źródeł wydobywa informacje o roli rodziców w wychowaniu Agnes. Na uwagę zasługuje choćby przykład matki Agnes – Drana, która świadczyła czyny miłosierdzia w swoim środowisku. Na uwagę zasługuje też hojność rodziców pomagających instytucjom religijnym i świeckim. Szczególną rolę odgrywa wychowanie religijne. Sam fakt chrztu dzień po urodzeniu 27 sierpnia 1910 wskazuje na powagę, z jaką rodzice, zwłaszcza ojciec, traktowali sakramenty w życiu rodzinnym. Doktorant wskazuje na rolę chorwackiego jezuitę Jambrekovica, który wywarł znaczący wpływ duchowy i kulturowy na życie Agnes wprowadzając ją w duchowość świętego Ignacego i zachęcając do lektur, które uwrażliwiły młodą dziewczynę na pracę misyjną.

Doktorant odwołuje się także do życia Kościoła tamtej epoki, naznaczone przede wszystkim pontyfikatem Piusa XI, a także rozwojem ducha misyjnego. Znaczącą rolę odegrała w procesie formacyjnym kanonizacja świętej Teresy z Lisieux, czego wyrazem było przyjęcie przez Agnes jej imienia.

Wyposażenie duchowe dzieciństwa i młodości zostaje skonfrontowane z rzeczywistością Indii. Autor przedstawia w zarysie istotne i niezbędne dla zrozumienia przestrzeni pracy misyjnej elementy takie jak geografia wraz z demografią, kultura indyjska, zjawisko kastowości i problem religii. Każdy z tych elementów odgrywał znaczącą rolę w procesie kształtowania się poglądów Matki Teresy. Szczególne znaczenie mają oczywiście zjawiska kulturowe i religijne, którym Doktorat poświęca najwięcej uwagi.

Podkreśla przy tym, że chociaż można mówić o wielości kultur na terenie Indii to jednak można także wydobyć z nich pewne wspólne elementy. Fundamentalnie ważnym jest fenomen kastowości dokonujący rozwarstwienia hierarchii społecznej. Wymieniając 4 podstawowe kasty Autor podkreśla istnienie szczególnej dodatkowej grupy znanej jako Avarna, Pariasi lub Dalici. Ludzie należący do tej grupy znajdują się poniżej istniejących kast. Bywają określanii jako „niedotykalni” - są postrzegani jako duchowo i fizycznie nieczysti i zanieczyszczający ludzi z wyższych kast. Okupują slumsy w miastach takich jak New Delhi, Bombaj, Kalkuta.

Rzutujące na koncepcję człowieka są doktryny reinkarnacji i karmy, tłumaczące, że zróżnicowanie ludzi na świecie emanuje z Mocy lub boskiej Istoty, do której wszyscy starają się powrócić. Pomimo radykalnej sprzeczności tych koncepcji z chrześcijaństwem warto zauważyć, że w świetle tych doktryn można dostrzec indywidualność osoby ludzkiej jak również połączenie dwóch elementów - ciała i duszy. Te elementy zostały potraktowane przez Matkę Teresę jako płaszczyzna możliwego dialogu.

Innym ważnym kontekstem, z którym musiała spotkać się Matka Teresa w swojej pracy był kontekst polityczny, społeczny i gospodarczy. Wynikał on z faktu, że w chwili przybycia siostry Teresy do Indii w 1929 roku kraj ten był kolonią brytyjską. Czas pobytu Matki Teresy w Indiach to czas drogi do niepodległości i dramatycznych wydarzeń politycznych, które miały swoją swoje konsekwencje społeczno-gospodarcze.

Na uwagę zasługuje wreszcie religijne krajobraz Indii, który jest dość zróżnicowany. Oficjalnie uznaje się istnienie 6 głównych religii, które dzielone są na 2 grupy. Pierwsze, to religie, które powstały w Indiach, drugie, to religie o obcych korzeniach. Geniusz świętości Matki Teresy polegał na tym, że w kraju naznaczonym takim pluralizmem religii dała przekonujące świadectwo miłości Chrystusa. Czyniła to skupiając swoją działalność na ludziach różnych kultur i religii złączonych wspólną godnością osoby ludzkiej

Rozdział drugi przedstawia antropologiczną wizję Matki Teresy i jest niewątpliwie kluczową częścią doktoratu.

Doktorant rozpoczyna prezentację doktryny człowieka, która leży u podstaw życia i dzieła Matki Teresy poprzez zestawienie kwestii antropologicznej z pytaniem o Boga. Wynika to z faktu, że antropologia chrześcijańska opiera się na wierze w Boga ugruntowanej w Piśmie świętym, Tradycji Kościoła i Magisterium. Idąc klasycznym tropem antropologii teologicznej, Doktorant ukazuje najpierw człowieka w perspektywie stworzenia. Przedstawiając implikacje biblijnych opisów stworzenia w myśli Matki Teresy zaznacza, że Święta z Kalkuty nie podejmowała teoretycznych rozróżnień między obrazem a podobieństwem, ale akcentowała fakt stworzenia człowieka przez Boga na Jego podobieństwo jako fakt stworzenia do większych rzeczy „abyśmy kochali i byli kochani”. W ten sposób przesuwiała akcent z płaszczyzny poznawczej na uczuciową. W swoich opisach dotyczących osoby ludzkiej Matka Teresa stosowała tradycyjną terminologię używając pojęć takich jak: ciało, dusza, serce, umysł, duch, wola nadając im osobiste akcenty.

Szczególną cechą charakterystyczną koncepcji Matki Teresy w odniesieniu do człowieka jest niewątpliwie kwestia ubóstwa – ten szczególny kontekst egzystencjalny, w którym odczytywała człowieczeństwo. Traktując problem ubóstwa w sposób holistyczny wskazywała zarazem, że człowiek jest istotą wielowymiarową. Stąd troszczyła się o cierpiących niedostatek w którymkolwiek z tych wymiarów: cielesnym, intelektualnym, uczuciowym i duchowym.

Ważnym akcentem myśli Matki Teresy z Kalkuty był nacisk na pojęcie wspólnej natury ludzkiej. Trzeba odczytywać tę myśl w kontekście społeczeństwa kastowego, w którym pojęcie równości i wspólnoty natury praktycznie nie istniało. Matka Teresa sprzeciwiała się radykalnie mówieniu o różnych rodzajach istot ludzkich twierdząc, że natura ludzka jest taka sama dla wszystkich. Opierała to stanowisko na doktrynie stworzenia i odkupienia.

Była przekonana dogłębnie o relacyjnym wymiarze osoby ludzkiej, czemu dawała wyraz w swoim przesłaniu do Misjonarek Miłości wskazując kręgi odpowiedzialności w ich posłudze. Wymiar relacyjny dotyczył jednak nie tylko sfery międzyludzkiej i wspólnotowej, ale także transcendencji.

Z wymiarem transcendencji wiązała wymiar eschatologiczny. Był on mocno obecny w jej życiu, co zapewne wynikało z doświadczenia śmierci ojca w jej dzieciństwie. Wyniesione z tego czasu przekonanie, że ludzkie życie nie kończy się wraz ze śmiercią, w miarę jej życia umacniało się wiarą chrześcijańską. Znajdowało to wyraz w jej przesłaniach, w których pojawiały się tematy takie jak śmierć, sąd, niebo, czyściec i piekło.

Ważnym elementem antropologii teologicznej Matki Teresy było zagadnienie grzechu pierwotnego. Przyjmowała w całej rozciągłości naukę teologii katolickiej, pojmując grzech jako rezultat upadku pierwszych ludzi. Zwracała przy tym uwagę na fakt nieposłuszeństwa, który był charakterystyczny dla buntu Lucyfera i który stał się też udziałem pierwszych rodziców. Dużą uwagę przywiązywała skutkom upadku, które wyrażają się w fakcie, że każdy z nas rodzi się grzesznikiem i ma skłonności do grzechu. Matka Teresa analizowała owe

skłonności opisując rolę wolnej woli. Jej koncepcja grzechu pierwotnego przepowiadana w kontekście hinduizmu oznaczała radykalną konfrontację teologii chrześcijańskiej z myślą hinduską. W hinduizmie zło jest wynikiem dysharmonii między tendencjami w człowieku, co w konsekwencji prowadzi do przekonania o możliwości samo odkupienia przez praktyki.

W tym kontekście niezwykle wyrazistym był element chrystocentryzmu w prezentowanej przez Matkę Teresę antropologii. Chrystocentryzm zbudowany był najpierw na teologii świętego Pawła, który nazywał Chrystusa drugim Adamem i obrazem Boga Niewidzialnego. Chrystus jest tym, który przez swoje posłuszeństwo przywraca obraz Boga, zniszczony przez nieposłuszeństwo Adama. Dla Matki Teresy płynął stąd wniosek, że człowiek musi patrzeć na Chrystusa, aby odczytać swoją tożsamość. Stąd jej duchowość miała charakter chrystocentryczny. Wyrazem chrystocentryzmu była radykalnie wyrażana wiara w bóstwo Chrystusa. Doktorant wskazuje na szereg przykładów poświadczających jednoznaczność tej wiary.

Wiara w bóstwo Chrystusa wiązała się zarazem z wiarą w Jego prawdziwe człowieczeństwo. Wiara w prawdziwego Człowieka a zarazem Boga stanowiła podstawę do naśladowania Chrystusa rozumianego jako droga do świętości. Praktycznym sposobem realizacji tej drogi było rozpoznanie Chrystusa w bliźnim.

Cechą szczególną matki Teresy było to, że potrafiła dostrzec obraz Boga w każdym człowieku niezależnie od jego wiary i przynależności religijnej. Elementem antropologii chrystocentrycznej był także wymiar pneumatologiczny. Jakkolwiek sam temat Ducha Świętego pojawiał się w pismach i przemówieniach Matki Teresy stosunkowo rzadko, to jednak przeświadczenie, że istota ludzka jest zdolna do życia autentycznie ludzkiego tylko dzięki natchnieniom Ducha Świętego było stale obecne w jej nauczaniu.

Stąd Matka Teresa twierdziła, że Duch Święty przemienia i uświęca nie tylko życie poszczególnych osób, ale życie każdego człowieka, a nawet całego świata – consecratio mundi. Ponieważ sama została przemieniona, swoje powołanie do założenia Misjonarek Miłości, które z pewnością było dziełem Ducha Świętego, interpretowała jako łaskę dla całego świata. Wezwanie do niesienia Chrystusa najuboższym z ubogich nie miało granic.

Po nakreślenie fundamentu antropologicznego Doktorant w kolejnym rozdziale ukazuje bogactwo natury duchowości Matki Teresy. Ponieważ samo pojęcie duchowości jest wieloznaczne, Autor rozprawy krótko wskazuje na niektóre sposoby jej rozumienia, po czym przyjmuje duchowość jako sposób życia, w którym Matka Teresa realizowała chrześcijański ideał miłości do każdej osoby ludzkiej, odczytując w niej obraz Boga lub „Chrystusa w przebraniu”.

Mając na uwadze dynamikę i zakres rozszerzania się tej duchowości Doktorant odsłania najpierw jej źródła. Wskazuje, że pierwszym źródłem jest bez wątpienia Biblia, z której Matka Teresa wyniosła rozumienie człowieka jako obrazu Boga oraz świadomość, że wszystko, co jest czynione dla ubogich jest czynione dla Chrystusa. Wskazuje także na inne źródła w postaci życia i nauczania świętych takich jak św. Ignacy Loyola, św. Teresa z Lisieux, św. Teresa z Ávila. Zaznacza też znaczenie duchowości Sióstr Loretanek – zgromadzenia, do którego pierwotnie należała Matka Teresa z Kalkuty.

Autor prowadzi dalej swoje analizy konfrontując ogólne założenia teologii duchowości z ich konkretyzacją w życiu Matki Teresy. Tak więc podejmując zagadnienie celu duchowości, który powszechnie jest pojmowany w perspektywie zjednoczenia z Bogiem, odsłania specyfikę tego celu w wydaniu Matki Teresy. Celem tym jest wychodzenie na ulicę aby służyć Chrystusowi w ubogich, niechciany, niekochanych i pozbawionych opieki. Tak, jak każdy cel ludzkiego życia, tak i ten domaga się środków realizacji.

Autor zauważa przy tym, że Święta z Kalkuty nie szukała wyrafinowanych dróg wzrostu w życiu duchowym. Wszystkie środki realizacji życia duchowego odnalazła w bogatym dziedzictwie Kościoła. Najważniejszym z tych środków były sakramenty, które skutecznie

przynoszą uświęcenie i zbawienie z tej racji, że działa w nich sam Chrystus. Eucharystia stała się dla niej częstą praktyką duchową. Regularną praktyką była także spowiedź, która służyła nie tylko oczyszczeniu i pojednaniu się z Bogiem, ale także pojednaniu z braćmi i siostrami w rodzinie ludzkiej. Autor rozprawy szczegółowo analizuje rozumienie grzeszności i grzechu w ujęciu matki Teresy.

Drugim środkiem realizacji rozwoju duchowego w tradycji Kościoła jest niewątpliwie życie modlitwy. Jak słusznie zauważa Autor, modlitwa jest w dużym stopniu kształtowana przez rozumienie Boga, które ma osoba modląca się. Pozwala to na wyraźne zauważenie osoby Boga w Jezusie, które towarzyszyło Matce Teresie. Autor wskazuje także, dwa sposoby rozumienia modlitwy w życiu świętej. Aktywny sposób wyrasta z tradycji chrześcijańskiej ujmującej modlitwę jako rozmowę i słuchanie Boga. Sposób bierny wyraża pełną intencję stanu zjednoczenia z Bogiem.

Bardzo ważnym środkiem rozwoju życia duchowego pozostawały rady ewangeliczne praktykowane w postaci ślubów zakonnych. W życiu zakonnym są one nieodzownym narzędziem zjednoczenia z Bogiem.

Autor rozprawy rozpoczyna prezentację tych ślubów od ślubu ubóstwa zbudowanego na teologicznym poleganiu na Bogu. W wydaniu Matki Teresy ubóstwo było wybrane dobrowolnie z miłości do innych i było skoncentrowane na Chrystusie. Domagało się wolności, jak i ją wspierało. Ten ślub był szczególnie ważny w życiu Matki Teresy podobnie jak i w życiu siostr ze zgromadzenia Misjonarek Miłości.

Ślub czystości odwołuje się do cnoty występującej w małżeństwie i w celibacie. Matka Teresa odnosiła tę cnotę zarówno do jednego, jak i drugiego stanu. Jednoznacznie rozumiała, że wybór życia zakonnego jest jednocześnie wyborem celibatu. Miała zarazem świadomość trudności tego wyboru. Autor czyni w tym miejscu ważną uwagę, że rozwój zgromadzenia założonego przez Matkę Teresę zbiegł się w czasie z wybuchem rewolucji seksualnej, która dokonała degradacji miłości i czystości. W tym kontekście konsekwentna praktyka celibatu i czystości stanowiła dowód na to, że osoby wybierające te wartości są istotami zdolnymi do panowania nad sobą.

Podejmując kolejny ślub – posłuszeństwa w ujęciu Matki Teresy, Autor zwraca uwagę na kontrowersje związane z tym ślubem. Święta z Kalkuty postulowała bowiem ślepe posłuszeństwo, co było zapewne związane ze stylem życia rodzinnego w jej domu. Zwraca zarazem uwagę, że biblijne i teologiczne rozumienie tego ślubu domaga się respektu wobec człowieka jako istoty rozumnej działającej zgodnie ze swoją naturą i używającą intelektu. W dialogu z Bogiem, na wzór Maryi, można wyrazić świadomą zgodę na wolę Bożą.

W literaturze biograficznej Matki Teresy pojawia się zamieszanie związane z ustaleniem genezy i interpretacji czwartego ślubu. Zasadą Doktoranta jest uporządkowanie tych dyskusji. Po rozpatrzeniu różnych opinii Autor wskazuje, że można argumentować, że miłość do ubogich i pragnienie poświęcenia się dla nich były zasiane w Matce Teresie od wczesnego dzieciństwa i zostały potwierdzone mistycznym doświadczeniem z 1946 roku. W ten sposób narodził się ślub „dania Bogu wszystkiego, o co prosi”, przeformułowany następnie, na „szczerą bezinteresowną służbę ubogim”. Czwarty ślub jest dodatkowym środkiem rozwoju duchowego nie tylko dla tych, którzy go składają, ale także dla ubogich, wśród których siostry pracują.

Kolejnym środkiem służącym realizacji rozwoju duchowego jest cenione bardzo przez Matkę Teresę kierownictwo duchowe, którego potrzeba wynikała także z wizji antropologicznej człowieka jako istoty rozumnej, ale dotkniętej grzechem pierwotnym i potrzebującym pomocy w dążeniu do świętości. Autor podkreśla, że potrzeba kierownictwa duchowego jest analogiczna do potrzeby ślubu posłuszeństwa.

Szczególnym środkiem dążenia do świętości jest realizacja cnót teologicznych. Autor prezentuje kolejno cnoty wiary, nadziei nadprzyrodzonej i miłości, ukazując ich znaczenie w życiu Matki Teresy. Bardzo interesującą jest analiza problemów wiary ukazanej w perspektywie swoistej

ambiwalencji. Matka była postrzegana jako kobieta silnej wiary, ale dzieliła się swoim doświadczeniem braku wiary – wewnętrznego bólu, pustki i tęsknoty za Bogiem. W ten sposób wpisywała się jednak w doświadczenie wielu mistyków i pisarzy duchowych w długiej tradycji Kościoła.

Realizacja nadziei nadprzyrodzonej wyrażała się w jej stałej postawie wobec Boga, nawet wtedy, gdy czuła się opuszczona przez Boga. Ufała, że w Jezusie znajdzie rozwiązanie swoich problemów.

Niezwykle ważną cnotą w życiu Matki Teresy była cnota miłości chrześcijańskiej, u podstaw której leży przekonanie, że Bóg pierwszy umiłował człowieka, a nasza miłość jest odpowiedzią na miłość Boga. To miłość Chrystusa przynagla nas do miłości bliźniego, co określa specyfikę miłości chrześcijańskiej w odróżnieniu od postaw altruistycznych czy filantropijnych.

Autor w dalszej części rozdziału wskazuje na istotne cechy duchowości Matki Teresy, akcentując rolę rodziny, której rozumienie wywodzi się z jedności Osób Trójcy Świętej oraz jedności i świętości Rodziny z Nazaretu.

Niezwykle ważną i mocno akcentowaną cechą duchowości Matki Teresy było poszanowanie życia ludzkiego. Powszechnie znany był sprzeciw Świętej z Kalkuty wobec aborcji, ale także innych zagrożeń życia ludzkiego.

Wyjątkową i charakterystyczną cechą duchowości było wreszcie postrzeganie człowieka jako „Chrystusa w przebraniu”. Ten element pozwala wyraźnie odróżnić duchowość i posługę samej Matki Teresy i Misjonarek Miłości na rzecz ubogich od posług innych organizacji humanitarnych. Racją tej służby w przypadku Matki i zgromadzenia zakonnego, było wychodzenie od samego Chrystusa od prawdy o Jego obecności w każdym człowieku, zwłaszcza w ubogim.

Ostatnim wymienionym rysem duchowości jest poleganie na Bożej opatrności, czyli całkowite oddanie Bogu życia i działania człowieka. Jest ono usprawiedliwione wiarą w Boga miłości. Można to potraktować jako probierz wiary w Boga, który nie opuścił świata po stworzeniu, ale nadal go podtrzymuje i troszczy się o niego.

Rozdział czwarty podejmuje zagadnienie skuteczności duchowości świętej Matki Teresy z Kalkuty. Autor rozprawy doktorskiej podejmuje raz jeszcze biografię duchową Matki Teresy, ale w perspektywie dynamizmu duchowości i realizacji charyzmatu. Przedstawia najpierw jako niezwykle ważny w życiu Matki Teresy moment opuszczenia zgromadzenia sióstr loretańskich. Podjęcie takiej decyzji wywołało w literaturze wiele spekulacji. Autor przedstawia niektóre z hipotez odnosząc się do nich krytycznie. Rozstanie z Loreto nie oznaczało porzucenia życia zakonnego. Główną motywacją tej decyzji było posłuszeństwo Bogu, dzięki któremu wstąpiła do sióstr loretańskich, a zarazem dzięki któremu opuściła to zgromadzenie. Przyczyn decyzji upatruje w mistycznym spotkaniu z Chrystusem w 1946 roku, przyjmując zarazem możliwość rozłożenia tego procesu w czasie – jego stopniowości.

Wskazuje, że decyzja Matki Teresy choć dotyczyła konkretnego zgromadzenia była formą kontestacji podobnego stylu życia innych zgromadzeń w tamtym czasie. Była sprzeciwem wobec ograniczonej formy pracy misyjnej. Niemniej Autor rozprawy przyznaje, że decyzja o porzuceniu zgromadzenia wywołała wiele kontrowersji i wymaga krytycznej analizy. Podejmuje tę analizę przedstawiając kolejne argumenty racjonalne i znajdujące potwierdzenie w źródłach.

Takim argumentem może być argument z boskiego wezwania, który jednak może wydawać się subiektywny. Drugim argumentem jest argument autorytetu Kościoła przypominający, że Matka Teresa nie zrobiła niczego w zakresie założenia nowego zgromadzenia bez aprobaty kompetentnej władzy kościelnej. Trzeci argument - z perspektywy czasu wskazuje bieżące fakty świadczące o rozwoju zgromadzenia pomimo upływu 25 lat od śmierci Założycielki. Zdaje się to świadczyć, że dzieło nowego zgromadzenia Misjonarek Miłości niesie w sobie zamysł Boga podjęty przez wizję Założycielki zgromadzenia.

Pozwala to autorowi na prezentację zarysu wizji pracy misyjnej Matki Teresy, która jest ukonkretnieniem jej duchowości. Jej istotą było „wcielone” podejście do pracy misyjnej, co oznaczało unizenie się na wzór Syna Bożego, aby przywrócić utraconą godność ludzką jednocząc się z ubogimi. Pozwalało to na połączenie modlitwy i pracy jako wewnętrznych elementów praktyki życia. Cechą charakterystyczną tej wizji było także zrozumienie ubóstwa o wielu wymiarach. Autor rozprawy przedstawia zatem spojrzenie Świętej z Kalkuty na ubóstwo materialne wynikające przynajmniej po części z faktu kolonizacji Indii a także systemu kastowego. Akcentuje jednak zgodnie z działaniem Matki Teresy i jej siostr rolę ubóstwa intelektualnego czyli braku wiedzy wykluczającej z pełnego udziału w życiu społecznym. Wreszcie podejmuje problem ubóstwa fizycznego oznaczającego stan ludzi chorych i cierpiących. Wymienia wreszcie ubóstwo uczuciowe, które oznacza zapotrzebowanie na miłość, a także ubóstwo duchowe, które zdaniem Matki Teresy, podobnie jak wcześniej wymienione, jest najgorsze spośród wszystkich kategorii ubóstwa.

Chociaż różne formy ubóstwa są różne, są one ze sobą powiązane, co sprawiało, że ludzie, którymi opiekowała się Matka Teresa, cierpieli na kilka z tych form jednocześnie.

Podjęmując zmaganie z tak szeroką panoramą zjawiska ubóstwa konieczne było działanie wspólnotowe, stąd Autor prezentuje różne formy zgromadzeń i instytucji założonych czy inspirowanych przez Matkę Teresę, które podjęły się służby ubogim. Jest to przede wszystkim zgromadzenie Misjonarek Miłości, ale także Rodzina Misjonarek Miłości, obejmująca zgromadzenie braci w ich formie aktywnej i kontemplacyjnej, Ruch Bożego Ciała dla Kapłanów, wolontariuszy matki Teresy oraz świeckich misjonarek miłości.

Szczególnie wymowną formą dynamizmu duchowości Matki Teresy było jej konkretne zaangażowanie w różnych sferach aktywności społecznej. Podstawowym obszarem tej aktywności było niewątpliwie zaangażowanie w działania związane z obroną życia ludzkiego. Autor przypomina, że te działania dokonywały się w przestrzeni politycznej i kulturowej promującej przymusową sterylizację za czasów rządów Indiry Gandhi.

Szczególnie mocno wybrzmiał głos Matki Teresy w czasie wręczania jej pokojowej Nagrody Nobla, gdy powiązała problem pokoju z problemem obrony życia poczętego. Bezkompromisowa postawa w zakresie obrony życia znalazła swój wyraz w działalności Misjonarek Miłości, które aktywnie walczą z aborcją i antykoncepcją, prowadząc sierocińce lub domy dla dzieci oraz promując adopcję.

Drugim ważnym obszarem zaangażowania stało się wspieranie pokoju, choć jak zauważa Autor, łączenie Matki Teresy z działalnością na rzecz pokoju budziło i budzi wiele nieporozumień. Ich przyczyną jest płytkie rozumienie pojęcia i wartości pokoju. Natomiast wartość tego zaangażowania staje się oczywista w sytuacji, w której zobaczy się, że w życiu Matki Teresy dzieła miłości i dzieła pokoju były praktycznie identyczne.

Także często niezrozumiałym z punktu widzenia współczesnych ideologii jest realne zaangażowanie Matki Teresy w realne wyzwolenie i promocję pozycji kobiety. Wyrażało się to z jednej strony w walce o ocalenie godności macierzyństwa, ale także w ogromnym zaangażowaniu na rzecz pracy kobiet, o ile była ona wyrazem dowartościowania godności kobiety. Niejako dyskretnie, ale zarazem wyraźnie Autor zauważa, że promocja kobiety w wydaniu Świętej z Kalkuty w żadnej mierze nie może zostać wpisana we współczesne nurty feministyczne czy Genderowe, jako że Matka Teresa wyraźnie podkreślała różnice między kobietami i mężczyznami.

Ostatecznym potwierdzeniem ekspansji duchowości Matki Teresy są niezaprzeczalne fakty rozprzestrzeniania się misji poza Indie. Pierwsze otwarcie domu poza Indiami miało miejsce w Wenezueli w 1965 roku. W 1968 siostry przybyły na zaproszenie Pawła VI do Rzymu, a następnie odpowiedziały na apele otwierając domy w Jordani, Londynie, Bangladeszu, Gazie, Peru, Tanzanii, Melbourne, Nowym Jorku, Etiopii, Polsce, Kamerunie i kilku innych miejscach na całym świecie.

Jakkolwiek autor mocno podkreśla, że sama Matka Teresa nie rozumowała w kategoriach ilościowych kierując się powinnością sumienia inspirowanego potrzebą ludzi ubogich, to trzeba zauważyć, że rozrost zgromadzenia potwierdza siłę charyzmatu, wartość duchowości Założycielki i aktualność samego dzieła.

b. ocena merytoryczna

Rozprawa doktorska księdza Marcela Kpudzeka jest pracą zasługującą na uwagę. Przedstawia cenną analizę biografii świętej Matki Teresy z Kalkuty, postaci, która za życia, jak i po śmierci budziła skrajne emocje.

Przez swoich krytyków była postrzegana niekiedy jako celebrytka, jako osoba, która bezkompromisowym sprzeciwem wobec antykoncepcji i aborcji przyczyniała się nie do usunięcia biedy z ulic Kalkuty, ale do wzrostu biedy. Krytykowano ją także za stosunek do finansów zarówno wtedy, gdy odmawiała przyjmowania pieniędzy, jak i wtedy gdy korzystała z pomocy finansowej. Postać Matki Teresy, która za życia była znakiem sprzeciwu została zarazem uznana w Kościele katolickim za świętą.

Jan Paweł II w 2003 roku w czasie mszy beatyfikacyjnej mówił:

Kto chce być wielkim wśród was, musi być waszym sługą" (Mk 10, 43). Ze szczególnym wzruszeniem wspominamy dziś Matkę Teresę, wielką służebnicę ubogich, Kościoła i całego świata. Jej życie jest świadectwem godności i przywileju pokornej służby. Wybrała nie tylko bycie najmniejszym, ale bycie sługą najmniejszych. Jako prawdziwa matka ubogich, pochylała się nad tymi, którzy cierpieli różne formy ubóstwa. Jej wielkość polega na umiejętności dawania bez liczenia kosztów, dawania "aż do bólu". Jej życie było radykalnym życiem i odważnym głoszeniem Ewangelii.

Wołanie Jezusa na krzyżu: *"Pragnę"* (J 19, 28), wyrażające głębię tęsknoty Boga za człowiekiem, przeniknęło do duszy Matki Teresy i znalazło żywną glebę w jej sercu. Zaspokojenie pragnienia miłości Jezusa i dusz w zjednoczeniu z Maryją, Matką Jezusa, stało się jedynym celem istnienia Matki Teresy i wewnętrzną siłą, która wydobyła ją z siebie i sprawiła, że "biegła w pośpiechu" przez cały świat, aby pracować dla zbawienia i uświęcenia najbiedniejszych z biednych".

Wyjaśnienie znaku sprzeciwu jest niewątpliwie domeną teologii katolickiej. Taką interpretację przynosi praca księdza Marcela Kpudzeka. Jest ona cenna z kilku względów

1. Praca nie stanowi prostej biografii Świętej z Kalkuty. Stanowi interpretację jej duchowości opartą o następujące elementy: kontekst biograficzny, chrześcijańskie *esse* bazując na antropologii, *communio*, które wyraziło się w zawiązaniu wokół owego *esse* wspólnoty sióstr gotowych realizować wskazany charyzmat i wreszcie *missio* - rozszerzenia tego charyzmatu na świat. Taka prezentacja pozwala, bardziej niż prosta biografia, odkryć głębie duchowości chrześcijańskiej. Pozwala zarazem zrozumieć to, co z punktu widzenia czysto socjologicznego jest trudne do zrozumienia.

2. Już w pierwszym zdaniu swojej rozprawy Autor wskazuje na rolę fundamentu antropologicznego w odczytaniu duchowości i działalności świętej Matki Teresy. Jest to teza fundamentalnie ważna z punktu widzenia historycznego, jak i współczesnego. Dzieje klasycznej etyki za sprawą Sokratesa postawiły jako pierwszy postulat „poznaj samego siebie” jako warunek „troski o siebie”. Oznacza to, że zasada antropologiczna warunkuje etykę działania. Ten postulat daje się zauważyć w myśli teologii chrześcijańskiej, która wiąże bardzo mocno *esse* z *agere*. Jest to zarazem relacja zapomniana w dobie współczesnej kultury filozoficznej i teologicznej. Łatwiej skupić się na konstruowaniu norm etycznych niż na znajdowaniu ich fundamentów. Łatwiej jest budować duchowość bazującą na emocjach czy wręcz sensacjach niż na tajemnicy osoby ludzkiej stworzonej i odkupionej przez Boga, osoby

posiadającej swoją godność. Recenzowana praca przypomina ten źródłowy walor kultury myślenia.

3. Walorem pracy jest jej charakter krytyczny. Autor nie waha się podjąć sporu niektórych poglądów krytycznych wobec Matki Teresy. Czyni to jednak nie w sposób serwilistyczny w stosunku do osoby Świętej z Kalkuty, ale w sposób racjonalny. Pozwala to na oczyszczenie wizerunku Świętej z nieprawdziwych zarzutów. Świadczy zarazem o odwadze intelektualnej Autora i jego dojrzałości.

4. Walorem pracy są także sprawy natury bardziej ogólnej. Dotyczą one samego sposobu rozumienia teologii duchowości i metody jej uprawiania. Autor sięga po bardzo ważny dla zrozumienia duchowości świętej kontekst biograficzny, kulturowy, społeczny i polityczny. Ukazuje duchowość w perspektywie dynamicznej i egzystencjalnej. Potrafi z jednej strony precyzyjnie określać cechy duchowości, umiejętnie zarazem zatrzymując się przed tym, co stanowi próg tajemnicy.

Praca stanowi bez wątpienia cenny wkład zarówno w literaturze hagiograficznej, jak i w ogólnie pojętej metodologii teologii duchowości.

Przywilejem recenzenta jest postawienie kwestii spornych bądź lub dyskusyjnych.

Sprawą która nasuwa się przy lekturze pracy jest świadomość znakomitej znajomości biografii Matki Teresy, jej działalności i jej pism przez Autora rozprawy. Wydaje się, że Autor zakłada podobną znajomość u swoich czytelników. Wydaje się wszakże, że warto by było we wstępie rozprawy przypomnieć w wersji bardzo skróconej biografię Świętej. Kluczowe elementy tej biografii są podjęte w rozdziale pierwszym i czwartym. Niemniej, dla przejrzystości wydaje się wskazane przybliżenie czytelnikowi w sposób syntetyczny całości biografii. Ułatwiłoby to - jak sądzę - lekturę rozprawy.

Sprawa druga. Autor - jak sądzę - zamiennie traktuje osobistą duchowość Matki Teresy i charyzmat nowego zgromadzenia zakonnego. Niewątpliwie ta duchowość jest podstawą działania charyzmatycznego, ale wydaje się, że w niektórych sferach powinna być rozróżniona. Kwestia trzecia dotyczy centralnego problemu antropologicznego. Wielką zasługą Autora rozprawy jest rekonstrukcja poglądów Matki Teresy z zakresu antropologii teologicznej. Ta zasługa jest tym większa, że Matka Teresa była nade wszystko osobą czynu a nie profesjonalnym teologiem czy pisarką mistyczną. Zrekonstruowana antropologia posiada niewątpliwie najbardziej istotne elementy dla teologii chrześcijańskiej, naznaczone osobistymi i oryginalnymi myślami Świętej z Kalkuty. Pytanie, które nasuwa się po lekturze rozprawy dotyczy pojęcia godności. Czy było ono używane przez Matkę Teresę czy też było zastąpione słowem „człowieczeństwo”?

Powyzsze uwagi mają charakter bardziej dyskusyjny niż krytyczny. Nie osłabiają w niczym znakomitej oceny całości pracy.

c. ocena formalna

Rozprawa doktorska składa się z 4 rozdziałów poprzedzonych Wstępem i opatrzonych Zakończeniem wraz z bibliografią.

Wstęp napisany jest bardzo poprawnie. W pierwszych zdaniach autor przedstawia fundamentalnie ważną i jasno wyrażoną tezę o związku antropologii z duchowością, ale także o związku antropologii z innymi sferami i przejawami życia ludzkiego. Teza ta sama w sobie zasługuje na dowartościowanie. Przedstawia następnie główny problem pracy, omawia aktualną literaturę związaną z duchowością Matki Teresy, wskazując na oryginalność proponowanego ujęcia. Przedstawia także metodę zastosowaną w pracy.

Każdy z 4 rozdziałów składa się z 5 do 8 podrozdziałów. Niektóre są o prostej strukturze, inne są bardziej złożone. Każdy z rozdziałów opatrzone jest ponadto krótkim wstępem i zakończone

konkluzją wyodrębnioną strukturalnie. Praca nabiera w ten sposób przejrzystości i ułatwia lekturę.

Poszczególne podrozdziały stanowią całość, tworząc logiczny ciąg refleksji, a zarazem nie przenikają się swoimi zakresami. Przepisy w pracy zastosowane są konsekwentnie świadcząc o staranności Autora. Praca napisana jest bardzo dobrym językiem, wolnym od żargonu teologicznego z jednej strony, a z drugiej strony wolnym od publicystyki czy literatury pietystycznej i hagiograficznej w dawnym stylu.

Z tekstu można wywnioskować, że Autor jest głęboko zaangażowany w podejmowany temat, ale podejmuje go w sposób analityczny i na wskroś naukowy. Nie waha się stawiać w tekście pytań i odpowiadać na nie. Nie obawia się prezentować zróżnicowanych opinii i w sytuacji ich równoważności pozostawia je jako współistniejące.

W zakończeniu rozprawy Autor raz jeszcze wraca do głównego tematu swoich badań. Podkreśla wyraźnie, że przedmiotem dysertacji nie była analiza intencji, którymi kierowała się Matka Teresa w swojej pracy na rzecz potrzebujących.

Przedmiotem badania było określenie związku między jej rozumieniem tego, co to znaczy być człowiekiem a jej postawą życzliwości, miłości i służby. W tym celu ważnym było zauważenie kontekstu kształtowania się postawy duchowej, co jest tematem mało eksploatowanym w biografii Świętej z Kalkuty. Ogromnie istotnym było odtworzenie wizji antropologicznej, która rzutowała na konkretny sposób życia jej i tych, którzy podjęli jej charyzmat. Pozwoliło to także zauważyć zarówno dynamikę, jak i zakres tej dynamiki w postaci rozrostu dzieł założonych przez świętą Matkę Teresę z Kalkuty

We wnioskach końcowych Autor jednoznacznie zauważa, że z przeprowadzonych przez niego badań jednoznacznie wynika, że antropologia chrześcijańska jest podłożem wszystkich działań charytatywnych Matki Teresy, które stanowią znak rozpoznawczy jej duchowości. Jest to duchowość identyfikująca, która rozpoznaje i jednoczy się z Chrystusem obecnym w potrzebujących, zgodnie ze słowami Chrystusa z Mt 25, 31-46.

W ten sposób można wyraźnie zauważyć jednoznaczność i radykalną różnicę między tym typem służby ubogim a zwykłą służbą i pracą socjalną. Cechą charakterystyczną w koncepcji Matki Teresy jest to, że służąc ubogim, pracuje się jednocześnie na rzecz własnego uświęcenia i zbawienia oraz dla chwały Bożej.

Autor wskazuje także perspektywy dalszych możliwych badań w zakresie duchowości Matki Teresy, a więc na przykład wpływ jej kobiecości na duchowość, jak i głębsze przeanalizowanie relacji kontekstu społecznego z formą duchowości.

Ważnym jest zauważenie Autora, że przeprowadzone badania radykalnie sprzeciwiają się koncepcją utylitarystycznym dominującym we współczesnej kulturze, a wydobywają walor personalizmu chrześcijańskiego, co ma znaczenie w walce z eugeniką, rasizmem, współczesnymi formami niewolnictwa czy innymi patologiami naszych czasów.

Bibliografia zawiera dokumenty Kościoła, wypowiedzi papieskie, źródła będące pismami samej Matki Teresy, opracowania jej biografii i duchowości, a także literaturę pomocniczą, zarówno teologiczną, jak i nie teologiczną. Wydaje się, że Autor wykorzystał wszystkie reprezentatywne pozycje literatury anglojęzycznej. Dla opisanego kontekstu kształtowania się duchowości Matki Teresy skorzystał także ze zróżnicowanej literatury historycznej, politologicznej czy geograficznej.

d. wniosek końcowy

Praca jest ważnym głosem we współczesnej teologii, a w szczególności teologii duchowości. Ma jednak znaczenie także dla teologii moralnej i etyki. Podejmując temat duchowości i

związanej w sposób niezwykle czytelny z działaniem charytatywnym i działaniem miłosierdzia, wskazuje na inspirację, która wydaje się być oddolna. Nie szuka tej inspiracji wprost w Objawieniu Bożym, ale w rozumieniu człowieczeństwa. Pokazuje zarazem, że to rozumienie dostępne na terenie chrześcijaństwa jest przeniknięte Chrystusem – Bogiem Wcielonym. To sprawia, że antropologia teologiczna, antropologia chrześcijańska ma swój wymiar normatywny. Można skonfrontować tę analizę z dwoma niezwykle ważnymi zdaniami z pontyfikatu świętego Jana Pawła II: „relacja miłosierdzia opiera się na wspólnym przeżyciu tego dobra, jakim jest człowiek, na wspólnym doświadczeniu tej godności, jaka jest jemu właściwa”. To zdanie pokazuje niezbywalnie ważny związek miłosierdzia z godnością osoby ludzkiej.

Zdanie drugie, z encykliki „Redemptor hominis”: „Człowiek nie może żyć bez miłości. Człowiek pozostaje dla siebie istotą niezrozumiałą, jego życie jest pozbawione sensu, jeśli nie objawi mu się Miłość, jeśli nie spotka się z Miłością, jeśli jej nie dotknie i nie uczyni w jakiś sposób swoją, jeśli nie znajdzie w niej żywego uczestnictwa. I dlatego właśnie Chrystus-Odkupiciel, jak to już zostało powiedziane, „objawia w pełni człowieka samemu człowiekowi””.

Autor rozprawy pokazuje jak bardzo teologiczne prawdy o godności, odkupieniu i miłosierdziu zostały ukonkretnione w życiu świętej Matki Teresy z Kalkuty. Wartości rozprawy nie pomniejszają uwagi dyskusyjne.

Praca jest absolutnie wystarczającą podstawą do kontynuowania rozprawy doktorskiej i nadania jej autorowi stopnia naukowego doktora teologii. Wniosek ten składam do Rady Naukowej dyscypliny nauk teologicznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

ks. prof. dr hab. Paweł Bortkiewicz TChr
Zakład Teologii Systematycznej WT UAM
Członek Komitetu Nauk Teologicznych PAN